

tak da uhvatimo (prije survavanja u tamu zaborava i prije brisanja pojednostavljenim modelom) sustav rodbinskih odnosa, koji je upravo u naših naroda bio izuzetno razvijen i koji je djelovao kao značajka nacionalne osobitosti, pa i osobnosti.

Bila je potrebna svakako nesvakidašnja jezičko-istraživačka inventivnost (gotovo instinkt) da bi se u buci novih i atraktivnih lingvističkih teorija i saznanja naslutila ova tiha dragocjenost kojoj je prijetilo iščeznuće. Autor ju je posjedovao. Opirući se toj tendenciji iščeznuća on je svoj Rječnik koncipirao prvenstveno sinkronijski-normativno (te nam analiza dijakronijske dinamike sustava tek predstoji - no ovakva, sinkronijska, svakako joj je preduvjet). Bila je potrebna i strpljivost višegodišnjeg sistematskog ispitivanja dvaju komplementarnih izvora jezične građe - književnoga jezika prošloga i ovoga stoljeća i živoga govora naših dana na geografskim koordinatama koje nisu jednostavne niti lako podatne ispitivanju. Autor je i u tom pogledu pokazao i strpljivost i sustavnost u radu. Deset godina trajalo je to istraživanje. Rezultat toga rada jeste *Rječnik rodbinskih naziva* koji nije samo nomenklatura, nego i sistematizacija koja je djelomice nova, te time i stvaralačka, u znanstvenom smislu, dakako. Rodbinski odnosi i njihov jezično-sustavni korelat artikulirani su kategorijama: srodstvo, rodbina, uzlazna loza, silazna loza, bočna loza, svojta, porodični i obiteljski odnosi, sklapanje i rastava braka, izvanbračno srodstvo, posvojenje, kumstvo, pobratimstvo i posestrimstvo, srodstvo po mlijeku, voljena osoba, te srodstvene grupe. Možda se čini izlišnim i neprimjerenim u jednom kratkom napisu

izlagati i artikulaciju "sadržaja" - no riječ je, u stvari, o jednom sistemu koji je ekspliciran nakon višegodišnjeg promišljanja i izučavanja, te je, nesumljivo, relevantan kao znanstvena klasifikacija. Uz to, Rječnik nam daje i reverzibilni uvid u sustav pomoću značenjskog ključa i - naravno abecednog kazala. Dobili smo tako ne samo dragocjen priručnik, nego i pouzdanu bazu za svako dalje istraživanje u ovoj jezičnoj (i kulturnoj) oblasti.

Šteta je što izdavač nije autoru ponudio mogućnost da i sastav rječnika i uvodni, teorijski dio (izrazito lapidarno pisan) razvije i razradi u drugom izdanju nesumnjivim novim spoznajama i eventualnom novom građom. Svaki drugi istraživač morat će, naime, krećući se ka teoriji, prijeći onaj dugi put koji je Franjo Tanocki u ovoj sferi već prokrčio (i za druge) i koji već ima iza sebe. A ova je oblast, ovaj potkod, bremenit implikacijama i značenjima koja nisu samo lingvistička. Ono što se na površini rječničke sistematizacije pojavljuje kao struktura značenja, u dubini je afektivna, emotivna i etička struktura, struktura ljudskih veza, struktura ljubavi i štovanja, struktura složenog spleta naklonosti, pa i nenavidnosti, ponekad (što je isti tip afektivne veze, samo s negativnim emotivnim predznakom). Razvijenost tog leksičko-semantičkog kompleksa prati slavenske narode od pamtivijeka, te je ta problematika, potencijalno, i psihološka, i povijesna, i povijesno-etnološka, a budući da je i etička, može postati i filozofskom preokupacijom.

Ukratko, dobili smo u ruke dragocjen ključ za uvid u jednu specifičnu civilizaciju iz koje smo i sami nikli.

Bogdan Mesinger

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 34, BR. 4, 97–128, ZAGREB, TRAVANJ 1987.

O NEKIM ANATOMSKIM NAZIVIMA KOJIMA SE SLUŽI I FONETIKA

Vladimir Loknar

Kao i druge znanosti, i ove dvije, anatomija i fonetika, nastoje se služiti dobrim stručnim nazivima.

Antomija čovjeka ističe se svojim prilično preciznim tzv. službenim latinskim nazivima kada uglavnom za svaki pojam ima po jedan latinski naziv, a neslužbeno i više. Samo iznimno, danas, dopušta se i upotreba pokojeg sinonima ili eponima.

No drugačije je kad se upotrebljavaju narodni ili tzv. domaći nazivi: oskudan narodni leksik naziva i nesigurno rječotvorje iskupljuje se mnoštvom istoznačnih ili opisnih naziva, ali ni izbor između njih ili tvorba novih naziva ne pokazuju osobite napore ni osobite rezultate.

Domaći se sinonimi nalaze uglavnom po čitavoj literaturi, ali se rijetko ponavljaju sustavno u više djela, već su raspoređeni po pojedinim djelima /i autorima/ pa su tako gotovo svi u upotrebi. To se odnosi i na one nazive kojima se služi i fonetika našega jezika, pa onda ne iznenađuje ako su ti nazivi i u fonetičkim tekstovima isto tako raspoređeni, umjesto da su neki odabrani i normirani i da se onda samo takvi upotrebljavaju.

Dakako, ovo je posebna situacija: ako anatomija da određene pojmove s preciznim opisom, lingvistika bi mogla pomoći u izboru ili tvorbi odgovarajućih domaćih i standardnih novih naziva za potrebe obiju znanosti.

Kao osnovicu za razmatranje izabrat ćemo glavnije "službene" latinske nazive, i to one kojih domaće usporednice dolaze u većem broju, a koje nam, i u anatomiji i u fonetici, zadaju brige svojim brojem ili nesigurnim ili različitim značenjem i tvorbom.

Latinske ćemo nazive uzeti iz knjige Heinza Feneisa (v. Literatura, 1) koja donosi najnoviju, tj. parišku anatomsku nomenklaturu /PNA/, ali ćemo uz te nazive dodati i koji

naziv iz drugih nomenklatura ako je slučajno u našoj upotrebi ili nam zatreba kao oslonac za neke domaće nazive /pojmove/, a pariška ih nomenklatura možda ne obuhvaća. No i pariške ćemo nazive označiti i kraticom jenske /JNA/ i bazelske nomenklature /BNA/ da se vidi eventualni kontinuitet tih latinskih naziva u posljednjih stotinu godina /bazelska teče od 1895/.

Usporedit ćemo međusobno i neke domaće nazive za koje nemamo utvrđenih anatomskih pojmova ili naziva na latinskom, a potrebni su nam u opisu fonetskih ili artikulacijskih funkcija ljudskog govornog sustava.

Ljudski ili čovječji govorni sustav, ako je potrebno kazati ljudski ili čovječji, obuhvaća sve one dijelove ljudskog tijela od pluća i grkljana, do usana i moždane kore, dakle, svu anatomsku građu, osnovnu i pomoćnu, te graničnu, a dakako i fiziološke i psihološke procese koji svi sudjeluju, izravno ili neizravno, u proizvodnji glasa i riječi /govora/.

Taj naziv, *govorni sustav*, možda negdje zauzet kojim drugim ili sličnim značenjem, nisam našao upotrijebljen u spomenutom značenju, ali čini mi se da ne bi bilo loše o njemu razmisliti i redefinirati ga u tom smislu.

Anatomski dijelovi *govornoga sustava*, u užem smislu neki organi dišnog i probavnog sustava, zovu se i /osnovni/ *glasovni* ili *govorni organi*, *govorni aparat*, *organi za fonaciju i artikulaciju*, *govorni instrumenti* ili *strukture*, kojih nas nazivi ovdje uglavnom i zanimaju. Evo da pogledamo neke važnije:

Naziv *o r g a n a v o c i s* /o. vocalia, vocis instrumenta, Sprechorgane, Sprechapparat (6 - v. Litetatura) nazivaju se i: *govorni organi* /2, 3, 5, 7, 11/, *govorni instrumenti* /4/, *glasovni organi* /6/, *artikulacijski organi* /6/, *govorni aparat* /6/, *glasovni aparat* /6/, *strukture za artikulaciju i rezonanciju* /11/, a bili bi: "pluća, dušnik, grkljan, glasne žice, usna i nosna šupljina, jezik, nepce, zubi i usnice ..." /6, I, str. 438/.

Ovdje bi rješenje moglo biti jednostavno: svi ovi organi /ili dijelovi organa - svejedno/, *organa vocis*, koji sudjeluju i pri stvaranju glasa, odnosno govora, zovu se i *govorni* /glasovni/ *organi*, a njihov skup ili "struktura", cjelina, zove se *govorni* /glasovni/ *aparat* /bez obzira na to što biologija, odnosno anatomija ne predviđa takvo određenje ili nominaciju/.

Klasično anatomsko nazivlje ne predviđa takve nazive za te dišne i probavne organe, ali ih pri opisu ove njihove sekundarne funkcije treba ne samo fonetika nego i anatomija i fiziologija glasa.

Naziv *l a r y n x* /PNA, JNA, BNA?/ u anatomiji znači prije svega *grkljan*. Anatomija nema posebnog opisa za *grlo* nego se samo po tradiciji u otorinolaringologiji naziv *grlo* upotrebljava kao istoznačnica za naziv *grkljan*: specijalist za uho, grlo i nos.

Naziv *grlo* ipak živi i u kliničkoj medicini, *grlobolja* npr., što je zapravo angina ili upala krajnika koji se nalaze u početnom dijelu ždrijela, tj. na prijelazu iz usne u ždrijelnu šupljinu /"boli me grlo" i sl./.

Anatomski bismo mogli govoriti samo o *grlu* kao *prednjoj strani vrata*. No unatoč tome naziv *grlo* i njegove izvedenice još ćemo dugo upotrebljavati, bez nespornosti, u značenju grkljana, ili nekih hipotetskih tvorbi ili organa, a osobito uvriježene izričaje "iz svega grla" ili pri "grlenu govoru", kad govorimo o "grlenim glasovima" i kad nam "riječ u grlu zapinje". Dakako, u stručnom ćemo se jeziku držati dogovorenog stručnog nazivlja.

Naziv *l a r y n g e u s* /PNA/ /laryngealis, laryngicus/, tj. *laringealan*, *laringalan* /6/ ili *grkljanski* ili *grleni*: *grkljanski* /artikulacija, eksplozija, glas, suglasnik, poklopac/ /6/ *grleni* /2, 6/, *grkljanov* /poklopac, zaklopac /3, 12/ *grkljani* /poklopac/ /6/.

U anatomiji je ipak prevladao naziv *grkljan* i njegov pridjev *grkljanski* /laringealan/, a naziv *grleni* vjerojatno će nestati i iz fonetike, i to prije novim pojmovanjem o podrijetlu glasova, negoli anatomskim i terminološkim ustrajanjem u opisu što je što.

Naziv *g l o t t i s* /PNA, JNA, BNA/ *glotida: glasna cijev* ili *glasnica* /2, 6/: "... obje se struje sastaju u jednom žlijebu, tj. u grlu, a grlo se svršuje grkljanom... Prazni prostor u grkljanu zove se glasna cijev ili glasnica /glottis ili rima glottidis, njem. Stimmritze/..." /2/; "... srednja /etaža/ ili glottis zauzima prostor između dvaju nabora, plicae ventriculares i plicae vocales ..." /7/; "organ za stvaranje glasa, u sastav kojega ulaze obje prave glasne žice ili glasiljke [1 (at). plicae vocales], sluznica grkljana i otvor između glasnih žica [1 (at). rima glottidis] ..." /6/.

I dalje citiranje vodilo bi nas u križanju značenja i naziva za "glotis" i "rimu glottidis": najprihvatljivija definicija naziva *glotis* bila bi ova posljednja /6/, a mogli bismo je potkrijepiti citatom iz istog djela /6/, uzetog iz AR za glasiljku: "sprava u grkljanu gdje postaje glas".

Iako još nismo ni obradili također višeznačni naziv *glasiljka*, ovdje bismo se već unaprijed mogli opredijeliti za njegovo značenje u smislu glottisa, a to bismo rješenje dobili i na temelju Nemičića /12/: /osnovni/ *glasovni aparat*, za razliku od *govornog* /glasovnog/ *aparata*.

Naziv *r i m a g l o t t i d i s* /PNA, JNA, BNA/ sinonim *glottis vera* /otvor ili pukotina između glasilnica, glasiljki, glasnica, otvor glotisa itd./: "Riječima, rima glottidis' označuje onu pukotinu koja postoji kod respiracije i fonacije između obih glasiljki i medijalnog ruba aritenoida." /7/, I/1112/; *glasnica*: "glasiljke su pri tom olabavljene, a glasnica, otvor među glasiljkama, otvorena." /6/; i dalje *vokalna pukotina* /glotisa/ /8/, *glasnična pukotina* /9/, *glasilna pukotina* /12/.

Da ne bismo postojeće istoznačnice /glasiljka, glasna žica, glasnica itd./ prebliskoznačno, zapravo "prebliskozvučno" razjednačili, "rimu" bi valjalo nazvati kao što i jest, prvo *pukotina* /otvor/, a ne npr. *glasnica* ili *pisnik* /6/ što nam se spontano nameće.

Možda bismo rješenje našli u izboru između dvaju naziva: *glasiljna pukotina* /pukotina u glasiljci, tj. glotidi ili glotisu/ ili *glasilnični otvor* ili *glasilni otvor* /otvor između glasilnica ili glasnih žica, tj. između vokalnih nabora ili vokalnih usana - sve su to sinonimi, u upotrebi, dakako/.

Naziv *p l i c a v o c a l i s* /PNA, JNA, BNA/ - "Vom Lig. vocale unterlagerte und durch dem M. vocalis seilich abgestützte Stimmlippe." /1/: *glasiljka* /7/: "Plica vocalis ili glasiljka sastoji se, dakle, iz ligamenta ili chordae vocalis, m. vocalisa i sluznice koja pokriva cijeli nabor."; *vokalni nabor* /8/: "Vokalna pukotina glotisa, rima glottidis, omeđena je sprijeda glasilnicama, labia vocalia, ili vokalnim usnama... Podlogu usne čini m. vocalis, koji je u uskom kontaktu s elastičnom svezom, ligamentum vocale. Oba sastavna dijela glasnica pokriva sluznica, plica vocalis /tj. vokalni nabor - iz istog teksta, V. L./."

Dakle, *plica vocalis* /glasiljka, vokalni nabor/ i *labium vocale* /JNA, BNA/ /glasnica, vokalna usna/ ovdje se ne slažu u pojmovanju istog sadržaja.

Treći citat govori o *glasilnici* /labium vocale/ koji svojim opisom, građom, zapravo poistovjećuje oba pojma: *plica vocalis* i *labium vocale*: "U glasilnicama lamina proprija se sastoji uglavnom od debelih elastičnih vlakana /lig. vocale/, koja su usko povezana s vokalnim mišićem /m. vocalis" /10/.

Služeći se anatomskom osnovom, mi bismo i anatomski opis i terminološki problem možda mogli trenutačno ovako riješiti: *glasilnica* /dvije su/ koja treperi /ili miruje/ proizvodeći osnovni zvuk /glas/, i koja ima još desetak naziva različite vrijednosti i učestalosti /i tradicije/, sastoji se od *sluzničkog nabora* /plica vocalis?, labium vocale?/, *glasilnične* /glasilne, glasovne/ *sveze* /ligamentum vocale/ i *glasilničnog* /glasilnog, glasovnog/ *mišića* /musculus vocalis/.

Za nas je ovdje najbitnije da jedan od najvažnijih mnogoimenih pojmova u fonetici /plica vocalis, labium vocale, chorda vocalis, vokalni nabor, glasnični nabor, vokalna usna, glasiljka, glasna žica, glasnica itd./ pokušamo nazvati također samo jednim domaćim, narodnim nazivom: *glasilnica*, za koju se kaže: " - vrlo proširen naziv mj. glasna žica koji je odnedavno službeno prihvaćen kao termin u lingvistici /u fiziologiji glasa/, glasiljka." /6/

Naziv *l i g a m e n t u m v o c a l e* /PNA, JNA, BNA/, *chorda vocalis: vokalna sveza, vokalni ligament* /7, 8/, *glasnična sveza* /9/, *glasilna sveza* /12/, /veza/ *glasilnica* /12/.

Prema već spomenutom prijedlogu naziva *glasilnica*, ova bi se sveza mogla zvati: *glasilnična, glasilna* ili *glasovna*.

Naziv *m u s c u l u s v o c a l i s* /PNA, JNA, BNA/: *glasni mišić* /6/, *glasnični mišić* /9/, *vokalni mišić* /8/.

I ovaj naziv mogao bi se uskladiti s *glasilnicom* pa reći: *glasilnični, glasilni* ili *glasovni mišić*.

Naziv *e p i g l o t t i s* /PNA, JNA, BNA/, *poklopac, zaklopac, zalistak: epiglotis* /10/, *poklopac* /4/, *poklopac grkljana* /9/, *grkljanov poklopac* /3/, *grkljani poklopac* /6/, *glasnični poklopac* /2, 6/, *grkljanski poklopac* /8/, *zalistak grkljana* /8/.

I u drugih pojmova našlo bi se po desetak istoznačnica, u različitim autora, ali opet bez pokušaja standardizacije kao što je učinjena u latinskom nazivlju. Uz naziv *epiglotis* ovdje to i nije problem učiniti: to bi mogao biti naziv *grkljanski poklopac* (učestaliji) ili *grkljanski zalistak* /stilski neutralniji/.

Naziv *a l v e o l u s d e n t a l i s* /PNA, JNA, BNA/, *alveol*, češće *alveola*, znači, *jamica, udubina, mjehurić* ili "koritašće", kako reče naš Maretić, ili "ispupčeno debelo meso poviše gornjih zuba" /3/. *Alveola* se spominje u fonetici u vezi s tvorbom tzv. alveolarnih glasova, kad vrh jezika dotiče *alveole* ili titra na njima.

U anatomiji su to udubine u kojima se nalaze zubi: zubni nastavak čeljusti /koštana tvorba/ ima udubine za zube, a mi ih zovemo *alveoli dentales, zubne alveole, zubni pretinci, zubne udubine* u koje su usađeni zubi svojim korijenima. Tu je uglavnom problem da lingvisti nisu baš sigurni što su to zapravo *alveole* /bolje: *zubnice* !/: *alveole* imaju svi zubi, a koštane, dakako, stijenke tih zubnica pokrivene su sluznicom koju zovemo *desni* ili *gingiva*. A kako su pri tvorbi tzv. alveolarnih glasova zaposlene samo *prednje gornje alveole*, tj. njihova stražnja strana /zapravo i desni/, logično bi bilo reći samo *da vrh jezika dodiruje prednje desni* ili *prednje zubnice* /alveole/.

Nazivi *o r a l i s* i *l a b i a l i s* dva su latinska pridjeva koje samo lingvisti dobro prevode i upotrebljavaju. *Oralan* se odnosi na usta, usnu šupljinu, cavum oris /os, oris, n/, i prevodi se kako već rekosmo, kao *usni*. *Labijalan* se odnosi na usnu, *labij* /labium, i, n/, pa se prema tome i kaže *usneni*. Te pridjeve treba razlikovati i u anatomiji kad opisujemo ono što se odnosi na usta i usnu. To vrijedi i za fonetiku čija fiziologija glasova, čini se, još nije jedinstvena pa tako ni anatomsko nazivlje kojim se služi.

Kad jedemo ili govorimo, onda se otvaraju usta i zubi razmiču, pojavljuje se *usni otvor* /rima oris/, a pri izgovoru *dvousnenih glasova* /bilabijala/ stupa u rad *međusni*, tj. *usneni otvor* ili *pukotina* ili *procijep*, *usneni tjesnac*, recimo: *rima labiorum*.

To bi bili prijedlozi - desetak naziva za desetak pojmova, između stotinjak postojećih i živih istoznačnica, bliskozačnica, bliskozvučnica i višezvučnica.

Oko nekih naziva mogli bismo se još pozabaviti, odnosno bar značajno suziti izbor iz dosadašnje ponude i upotrebe mnoštva naziva sinonima te se tako približiti najužem i najboljem izboru normiranih anatomskih naziva.

Ovdje smo razmotrili prije svega osnovne anatomске pojmove u fonetici s namjerom da se u svim jezičnim, pa i u anatomskim tekstovima pojavljuju isti nazivi, da ne bi dolazilo do nestručnih poimanja i da bi se đaci i studenti mogli više baviti sadržajem stručnog teksta nego pamćenjem, uspoređivanjem ili razlučivanjem različitih istoznačnih ili bliskozačnica naziva.

LITERATURA

- [1] Heinz Feneis: *Anatomischen Bildwörterbuch der internationalen Nomenklatur*, Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 1970.
- [2] Tomislav Maretić: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*; 3. nepromijenjeno izd., Matica hrvatska, 1963.
- [3] Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*; 4. prerađeno izd., Školska knjiga, Zagreb, 1961.
- [4] Josip Silić i Dragutin Rosandić: *Osnove fonetike i fonologije hrvatskoga književnog jezika*, udžb. za I. r. sred. šk., Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- [5] Grupa autora: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
- [6] Rikard Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I. i II. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- [7] Ante Šerčer: *Otorinolaringologija*, 1. sv., JLZ, Zagreb, 1966.
- [8] Jelena Krmpotić-Nemanić: *Anatomija čovjeka* (utrobni organi, krvnožilni sustav), Medicinska naklada, Zagreb, 1977.
- [9] Predrag Keros i Marko Pečina: *Temelji anatomije čovjeka*, Medicinska naklada, Zagreb, 1977.
- [10] Vjekoslav Duančić: *Osnove histologije čovjeka*; 8. prerađ. i dop. izd., obnovila i dopunila Jasminka Posinovec, Medicinska knjiga, Beograd – Zagreb, 1983.
- [11] Arthur C. Guyton: *Medicinska fiziologija*, udžb.; 7. hrvatsko-srpska preštampano izd., prijevod, Medicinska knjiga, Beograd – Zagreb, 1981.
- [12] Milan Nemičić: *Medicinski rječnik*, Zagreb, 1913.

S a ž e t a k

Vladimir Loknar, JUMENA, Zagreb
UDK izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 4. prosinca 1986.

About Anatomical Terms Also Used in Phonetics

The title indicates clearly that the article deals with terms shared by anatomy and phonetics, terms for specific organs of speech.

O UPOTREBI ODREĐENIH I NEODREĐENIH PRIDJEVNIH OBLIKA

Marija Znika

Prateći, usput, televizijski program Radio-televizije Zagreb, primijetila sam poodavno neke jezične novine u onom dijelu programa u kojemu se govori o prognozi vremena. Te novine namjerno još neću pobliže odrediti uobičajenim atributima *dobre* ili *loše*.